

6D011700-Kazak Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Kamar ALDASHEVA' nın PhD derecesin almak için hazırladığı "KAZAK DİLİNDEKİ YENİ SÖZLER: KODLAMA SÜREÇLERİ VE ONLARIN DİL EĞİTİCİLİK TEMELLERİ " başlıklı tezine yurtdışı danışmanın

ÖNERİSİ

1. Konunun önemi

Son 25 yıl içerisinde Türk dillerinin dinamiğinde, özellikle onun sözlük alanında ciddi yenilenme yaşandı ve bu durum devam etmektedir. Türk dillerinin içinde Kazak dilinin yeri ayrıdır ve önemlidir. Kazakistan bağımsızlık aldığı günden bu yana Kazak edebi dilinin sözlük bileşiminde önemli değişim süreçleri yaşandı ve yaşanmaya devam etmektedir. Değişimlerin ana amacı her şeyden önce Kazak dilinin sürdürülebilirliğin korumaktır. Ayrıca, bu işlemler Kazak dilinin derin ve bol zenginliğin bilim ve teknoloji diline dönüştürme ve eskiden Avrupa dilleri sözlüğü temelinde oluşan bilimsel terminolojiyi Kazaklaştırma çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Dolayısıyla, Kazak edebi dilinin mevcut sözlük bileşiminde yer alan ve modern aktif sözlüğe dönüşen yeniliklerin, yani yeni kelimelerin kodlanması ve normlaşmasının inceleme çok güncel bir konudur. Çünkü her bir sözlüğe eklenen yenilik bir dizi değerlendirme ve analizden geçer, yeni kelime edebi norm haline gelmesi için kodlama süreci uygulanır. Yeni kelime serbest ve zorunlu norm olarak kabul edilmesi için toplum üyelerinin iletişim eylemlerinde kullanılması lazım. Toplum yeni kelimeyi kültüre uygun ve iletişimde ihtiyaç duyulan nesne haline getirirse, o zaman yeni kelime kodlama sürecin geçmiş olur ve norm pozisyonuna geçer. Bu araştırma dil politikası, sosyal dil bilimi, kelime kültürü gibi alanların yöntemlerin birleştirilerek kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Yeni kelime toplumun günlük kullanım nesnesine dönüşmesi için eğitim sisteminin orta düzeyinde (okullar ve liseler) yeni kelimeleri öğretmenin dil eğitici altyapısının oluşturmak lazım.

Bu nedenle, Kamar ALDASHEVA' nın "Kazak Dilindeki Yeni Sözler: Kodlama Süreçleri Ve Onların Dil Eğitici Temelleri " başlığındaki tez araştırması konu ve araştırma nesnesi bakımından güncelliği ile birlikte önemlidir.

2. Elde edilen sonuçların doğruluğu ve geçerliliği ve onların yenilik seviyesi.

Tez çalışmasında araştırma nesnesi olarak 1991-2016 yıllar aralığında Kazak sözlüğüne giren yeni dil bilimi bileşenleri alınarak, onlar Kazakistan Cumhuriyetinde uygulanan dil politikası ve dili geliştirme stratejisine uygun olarak aşağıdaki maddelerle incelenmiş ve temelleştirilmiştir:

- Dil bilimi sisteminde yeni kelimelerin kalıplaşması ve normlaşma yönleri belirlenmiştir;
- kodlama ile norm anlayışları ve onların doğrulanması;
- yeni kelimeler Kazak halkının milli-kültürel doğasının göstergesi olarak tanımlanarak, yeni kelimelerin Kazak dil tanıma sisteminin paradigmasına ilgisi tam anlamıyla analiz edilmiştir;
- yeni kelimelerin Türkçede, diğer Türk lehçelerinde ve yabancı dillerde normlaşma süreci çok taraflı irdelenmiştir;
- Eğitim sisteminin orta düzeyinde yeni kelimeleri öğretmenin ve eğitmenin, onların okullardaki iletişim eyleminde kullanımının milli felsefi temelleri, ayrıca okul öğrencilerinin yaş kategorisine göre onların kabul düzeyin dikkate alarak yeni kelimelerin sunulmuş metotları analiz edilmiştir;
- Dil bilen kişi olarak öğrencinin kültür tesirli dili öğrenme yeteneğin ve isteklerin oluşturmada yeni kelimelerin rolü belirlenmiştir;

- Eğitim sisteminin orta düzeyinde yeni kelimelerin okutulup öğretilmesinde dil eğiticilik altyapılar – eğitim programları, ödevler sistemi, eğitimdeki yeni yaklaşımların kullanım yöntemleri ve yolları sunulmuştur.

Söz konusu maddeler geçerli ve kapsamlı bilimsel çıkarımlar ve pratik önerilerle belirlenmiştir ve onların hepsi araştırmanın bilimsel yeniliği olarak değerlendirilir.

3. Araştırmada elde edilen sonuçların teorik ve pratik önemi.

Bu çalışma Türkoloji ve Kazak dili alanlarındaki semasyoloji, dil bilimi, kelime kültürü, sosyal dil bilimi araştırmalarına bilimsel çıkarım açısından önemli katkıda sağlayacaktır, Kazak dil biliminde ve diğer Türk dillerinde (Türkçe, Azerice, Özbekçede, Kırgızca ve diğerleri) yeni oluşmaya başlayan yeni dallar – neoloji ve neografi alanlarının gelişimi ve oluşumuna çok taraflı, ayrıca kapsamlı bilimsel kaynaklık yapabilir. Çalışmada yapılan bilimsel çıkarımlar ve pratik önerilere eğitim sisteminin orta düzeyinde yeni kelimeleri öğretmenin yöntemlerin bir araya getirerek sunmak, okutarak eğitmek için yeni teknolojik yaklaşımların verimliliğin analiz etme açısından büyük pratik önemi mevcuttur.

4. Araştırmada elde edilen sonuçların geçerlilik ve doğruluk derecesi.

Araştırma nesnesi olarak son 25 yıl içerisinde Kazak edebi sözlüğüne giren yeni kelimeler, onların içerisinde Kazak dilinin kendi potansiyeli ile oluşturulan 2000 yakın kelime ve onların çeşitli varyasyonları bir araya getirilmiştir. Bu kelimeler terimler sözlüğü, leksikografi alanındaki çalışmaların yaklaşık tamamından, periyodik yayınlardan ve okullardaki fen kitaplarından toparlanmıştır. Konunun bilimsel geçerliliğin sağlamak adına araştırmacı dünya dil bilimi, Türkoloji ve Kazak dili bilimindeki, bununla birlikte dil eğitimi programının teorisi ve pratiği ile ilgilenen bilim adamları ve araştırmacıların konuyla ilgili fikirlerin analiz etmiştir ve kendi çıkarımları ile sonuca ulaştırmıştır. Tez çalışması yeni kelimelerin kodlanması ve normlaştırma süreci bakımından tamamen geçerlidir ve yüksek oranda doğruluk derecesine sahiptir.

5. Bilimsel makalelerin yeterliliğin doğrulamak, temel koşullar, neticeler, tez çalışmasının özgün değeri ve sonucu

Bu tezin asıl içeriğine göre yayınlanan makaleler yeterlidir. Bu içerikle alakalı bir makale Scopus veritabanının da kabul gördüğü bir dergide mevcuttur. Ayrıca Tez, içeriği uluslararası ve Cumhuriyet içi bilimsel konferanslarda, forumlar ve sempozyumlarda rapor edilmiş, bir de bilimsel yayınlarda yayınlanmıştır.

Araştırmacı K.S. Aldasheva 2015 yılı (21 Nisan - 22 Mayıs) ve 2016 yılında (24 Nisan - 4 Mayıs) Türkiye' nin Ankara şehrindeki Gazi Üniversitesinde bilgi görgüden geçmiştir.

Araştırmanın özgün değeri ve sonucu aşağıdaki gibidir:

Kazakistan Cumhuriyetindeki güncel dil politikası ve dili geliştirme stratejisinin hayata geçirmedeki ana yönlerine uygun olarak, ayrıca dış ve iç dil bilimi faktörlerinin etkisi ile Kazak edebi dilinin sözlük bileşimi ve yeni kelimelerin sayısı ve kalitesi bakımından önceki zamanlara (25 yıl öncesindeki durum) göre hissedilir ölçüde artmıştır. Ancak, özellikle teknik ve fen bilimleri açısından yeni bilimsel isimlerin *dil sistemi- konuşma- usus* üçlüğündeki yerleşimi aynı değil. Bu nedenle temel eğitim birikiminin oluşturan eğitim sisteminin orta düzeyinde yeni kelimeleri okutmaya yönelik programları geliştirme, yöntemleri yeni teknolojiler yardımı ile yenileme ve canlandırma çok önemli olmaktadır. Eğitim sisteminin orta düzeyinde aktif yöntemlerin uygulamaya sokulması yeni kelimelerin kalıplaşma ve noprmlaşmasına olumlu etki yaratacaktır, ve bu Kazakistan' daki dil politikasının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesine yol açacaktır.

Eđitim sisteminin orta düzeyinde yeni kelimelerin kalıplařması ve normlařması sürecinin göstergeleri dil eđitcilik bakımından ana görevler sırasında yer almalıdır. Yeni kelimelerin (bilimsel-teknik terimlerin) alansal önemini dikkate alarak, lise rencilerinin gelecekte seçeceđi uzmanlık alanları için lazım olan yeni kelimeleri derslerde organik bađ kurarak anlatmak:

- a) Dil politikasın hayata geçirmedeki önemli adımların biridir;
- b) rencinin milli dile, milli dili renmenin siyasi-toplumsal önemine olan bilinçli bakıř aısın oluřturmaya ve devamında geliřtirmeye olumlu etki yaratacaktır;
- c) rencinin dil bilen kiři olarak yetiřmesinde ana yöntemsel yaklařım olarak kabul edilmektedir.

6. Savunmaya kabul edilmesi için öneri

stte beyan edilenlere bađlı olarak Kamar ALDASHEVA' nın "Kazak Dilindeki Yeni Sözler: Kodlama Süreçleri Ve Onların Dil Eđitcilik Temelleri " bařlıındaki tez arařtırması konu ve arařtırma nesnesi bakımından günceldir, Türkoloji ve Kazak dil tanımı alanının bilimsel ve pratik açıdan geliřmesine sađlayacađı katkı büyüktür. Bilimsel aracı dođru seçilmiř, bilimsel yeniliđinin yeterli biçimde geçerliliđi sađlanmış, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim ve Eđitim Bakanlıđının tez arařtırmalarına yönelik kořtuđu kořullara tamamen uygun ve tamamlanmiř çalıřmadır. Bu nedenle tez çalıřmasının 6D011700-Kazak Dili ve Edebiyatı Dalında PhD derecesin almak için resmi olarak savunmaya kabul edilmesinin dođru olduđunu düřünüyorum.

Yurtdiři danıřman

Doç.Dr. Mehmet Arif ÖZERBAř

6D011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған Алдашева Камар Сагинғалиевнаның «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: кодификация үдерістері және олардың лингводидактикалық негіздері» деп аталатын диссертациялық жұмысы туралы шетелдік кеңесшінің

ПІКІРІ

1. Тақырыптың өзектілігі

Соңғы 25 жыл көлемінде түркі тілдерінің динамикасында, әсіресе оның лексика саласында айтарлықтай жаңғырулар болды және бұл жағдай қазірге дейін жалғасып келеді. Түркі тілдерінің қатарында қазақ тілі маңызды орын алады. Қазақ жері тәуелсіздік алғаннан бастап қазақ әдеби тілінің лексикалық құрамында елеулі өзгерістер үдерісі жүзеге асырылды. Бұл фактор ең алдымен қазақ тілінің өміршеңдігін сақтап қалу, қазақ тілінің терен және мол байлығын ғылыми-техникалық прогрестің тіліне айналдыру, бұрын негізінен еуропалық тілдер қорынан қалыптасқан ғылыми терминологияны қазақыландыру ісіне байланысты жүргізілуде. Осы себепті қазақ әдеби тілінің қазіргі лексикалық құрамында көрініс тауып отырған, замануи актив лексикаға айналған лексикалық жаңалықтардың – неологизмдердің қалыптануы мен нормалану үдерістерін зерделеу айрықша маңызды. Сөйткені қандайда болмасын лексикалық жаңалық бірқатар екішеуден, сараптаулардан өтеді, жаңа сөз әдеби норма деп танылуы үшін қалыптану үдерістері жүргізіледі. Жаңа сөз диспозитивті және императивті норма ретінде танылуы үшін ол қоғам мүшелерінің коммуникативтік активіне түсуі керек. Қоғам мүшесі жаңа сөзді лингвомәдени, коммуникативтік адекваттілік деп таныған және мойындаған жағдайда жаңа сөз қалыптанып болып есептеледі және нормаға айналады. Бұл мәселе тіл саясаты, әлеуметтік лингвистика, сөз мәдениеті сияқты салалардың әдістерін ұштастыра отырып кешенді түрде зерттеуді қажет етеді. Жаңа сөз қоғам мүшесінің лексиканың айналу үшін ең бастысы – жалпы орта білім беру жүйесінде неологизмдерді меңгерудің лингводидактикалық алғышарттарын орнықтыру керек.

Осыған байланысты Алдашева Камар Сагинғалиевнаның «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: кодификация үдерістері және олардың лингводидактикалық негіздері» деп аталатын диссертациялық жұмысы тақырыптың және нысанның таңдалуы жағынан барынша өзекті болып табылады.

2. Алынған нәтижелер негізділігі мен дәйектілігінің, олардың жаңалығының дәрежесі

Зерттеуде негізгі нысан ретінде 1991-2016 жылдар аралығында қазақ тілінде пайда болған жаңа лексикалық бірліктер алынып, олар Қазақстанның Республикасындағы тіл саясаты мен тіл стратегиясына байланысты төмендегідей аспектілерде талданған және негізделген:

- тіл лексикасы жүйесіндегі жаңа сөздердің қалыптаныуы мен нормалануының ғылыми бағыттары анықталған;

- кодификация мен норма түсініктері және олардың верификациясы;
- жаңа сөздер қазақ ұлтының ұлттық-мәдени болмысының белгісі ретінде танылып, неологизмдердің қазақ тілтанымының парадигмасына қатысы толық талданған;
- жаңа сөздердің түрік тілінде, басқа да түркі тілдерінде және шетел тілдеріндегі нормалану сипаты жан-жақты зерделенген;
- жалпы орта білім беру жүйесінде жаңа сөздерді меңгертудің, оқытып-үйретудің, жаңа сөз мектеп оқушысының коммуникативті актісінде қолдануының жолдары көрсетілген;
- жаңа сөздерді меңгертудің ұлттық философиялық негіздері, мектеп оқушысының жас ерекшеліктеріне қарай олардың менталды лексиконында репрезентациялану үдерістері талданған;
- тілдік тұлға ретінде оқушының лингвомәдени құзыреттілігін және оқу уәждемесін қалыптастырудағы жаңа сөздердің рөлі көрсетілген;
- жалпы орта білім беру жүйесінде жаңа сөздерді оқытып-үйретудің лингводидактикалық алғышарттары – оқу бағдарламасы, тапсырмалар жүйесі, оқытудың жаңа технологияларын пайдаланудың әдістері мен жолдары берілген.

Осы аталғандар дәйекті және кешенді түрде ғылыми тұжырымдармен және практикалық ұсыныстармен толық бекітілген және олардың барлығы зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы ретінде бағаланады.

3. Алынған жұмыс нәтижелерінің теориялық және практикалық маңызы

Зерттеу түркологияда және қазақ тіл білімінде семасиология, лексикология, сөз мәдениеті, әлеуметтік лингвистика салалары бойынша ғылыми тұжырымдарды елеулі дәрежеде толықтырады, қазақ тіл білімінде және басқа да түркі тілдерінде (түрік, әзірбайжан, өзбек, қырғыз және т.б.) енді қалыптаса бастаған жаңа тармақтар – неология мен неография салаларының дамуы мен қалыптасуына жан-жақты, кешенді ғылыми негіздемелер бере алады. Жұмыста жасалған ғылыми қорытындылар мен практикалық ұсыныстар жалпы орта білім беру жүйесінде жаңа сөздерді меңгертудің әдіс-тәсілдерін жинақтап ұсыну, оқытып-үйрету үшін жаңа технологиялық әдістердің тиімділігін талдау жағынан жоғары практикалық маңызға ие деп бағаланады.

4. Алынған жұмыс нәтижелердің негіздемелік және шынайылық дәрежесі

Зерттеу нысаны үшін қазақ әдеби тілінің лексикасында соңғы 25 жыл ішінде пайда болған жаңа сөздер, оның ішінде қазақ тілінің төл әлеуеті арқылы жасалған 2000-ға жуық жаңа сөз және олардың вариант қатарлары жинақталған. Олар бекітіліген терминдер жинағынан, барлық дерлік лексикографиялық еңбектерден, мерзімді басылымдардан және жаратылыстану саласы бойынша мектеп оқулықтарынан жинақталған. Мәселені ғылыми негіздеу үшін диссертант әлемдік лингвистикадағы және түркология мен қазақ тіл біліміндегі, сондай-ақ тілді оқыту әдістемесінің теориясы мен практикасы бойынша ғалымдар мен зерттеушілердің мәселеге

катысты пікір-көзқарастарын толық зерделеген және өз тұжырымдарымен қорытқан. Диссертанттың жаңа сөздердің қалыптануы мен нормалану үдерістері бойынша тұжырымдары толық негізделген және шынайылығы жоғары дәрежеде.

5. Мақалалардың жеткіліктілігін растау, негізгі ережелер, нәтижелер, диссертацияның түйіні мен қорытындысы

Диссертацияның негізгі мазмұны бойынша жарияланған мақалалар саны жеткілікті. Scopus деректер базасына енетін журналда жарық көрген мақаласы бар. Диссертация мазмұны халықаралық және республикалық ғылыми-теориялық конференцияларда, форумдар мен симпозиумдарда баяндама және хабарлама түрінде баяндалған, сондай-ақ ғылыми басылымдарда жарияланған.

Диссертант К.С. Алдашева 2015 жылы (21 сәуір – 22 мамыр) және 2016 жылы (24 сәуір – 4 мамыр аралығында) Түркия Республикасы, Анкара қаласындағы Гази университетінде тағлымдамадан өтіп, білімін толықтырды.

Жұмыстың негізгі түйіні мен қорытындысы төмендегіше:

Қазақстан Республикасындағы қазіргі тіл саясаты мен тіл стратегиясын жүзеге асырудың басым бағыттарына сәйкес және сыртқы, ішкі лингвистикалық факторлардың ықпалымен қазақ әдеби тілінің лексикалық құрамында жаңа сөздер саны мен сапасы жағынан алдыңғы кезеңдерге (бұдан 25 жыл бұрынғы мерзіммен салыстыра) қарағанда анағұрлым молайды. Алайда әсіресе техникалық және жаратылыстану ғылымдары бойынша жаңа ғылыми аталымдардың *тіл жүйесі – сөйлеу (речь) – узус* триадасындағы (үштігіндегі) орналасуы бірдей емес. Осыған байланысты негізгі білім базасын қалыптастыратын жалпы орта білім беру жүйесінде жаңа сөздерді меңгертуге бағытталған әдістемені жетілдіру, әдіс-тәсілдерді жаңа технологиялар арқылы жаңғырту және жандандыру өзекті болып табылады. Жалпы орта білім беру жүйесіне белсенді әдіс-тәсілдердің енгізілуі жаңа сөздердің қалыптануы мен нормалануына тиімді ықпал жасайды, ал бұл Қазақстандағы тіл саясатының оңтайлы жүзеге асырылуына жол ашады.

Жалпы орта білім беру жүйесінде жаңа сөздердің қалыптануы мен нормалану үдерістерінің сипаттары лингводидактикалық басты міндеттердің қатарында қаралуы тиіс. Жаңа сөздердің (ғылыми-техникалық терминдердің) кәсіби маңыздылығы ескеріле отырып, жоғары сынып оқушыларының болашақтағы мамандығы үшін қажетті жаңа сөздерді пән сабақтарының негізгі мазмұнымен органикалық байланыста меңгерту:

а) тіл саясатын жүзеге асырудағы тиімді бағыттардың бірі;
ә) оқушының мемлекеттік тілге, мемлекеттік тілді меңгерудің саяси-әлеуметтік маңыздылығына деген саналы көзқарасын қалыптастыруға және одан әрі дамытуға ықпал жасайды;

б) оқушының тілдік тұлға ретінде қалыптасуындағы басты әдістемелік әдістердің бірі болып табылады.

6. Қорғауға жіберуге ұсыну

Жоғарыда баяндалғандардың негізінде Алдашева Камар Сагинғалиевнаның «Қазіргі қазақ тіліндегі жаңа сөздер: кодификация үдерістері және олардың лингводидактикалық негіздері» деп аталатын диссертациялық жұмысы тақырыбы мен зерттеу нысаны айрықша өзекті, түркология мен қазақ тілтануының дамуына ғылыми тұрғыдан және практикалық жағынан елеулі үлес қосатын, ғылыми аппараты дұрыс, ғылыми жаңалықтары жеткілікті түрде негізделген, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің диссертациялық жұмыстарға қойылатын талаптарына толық сәйкес келетін, толық аяқталған жұмыс болып табылады, осыған байланысты диссертациялық зерттеуді 6D011700 – Қазақ тілі мен әдебиеті мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін ресми түрде қорғауға толық негіз бар деп есептеймін.

Шетелдік кеңесші

Мехмет Ариф ӨЗЕРБАШ

Седьмое ноября две тысячи шестнадцатого года

Текст-перевод документа с турецкого языка на казахский язык, был выполнен переводчиком **Егембердиевой Майсой Каналбаевной**.

Егембердиева Майса Каналбаевна

Республика Казахстан, город Алматы,

Седьмое ноября две тысячи шестнадцатого года

Я, Бабазова Рамиля Хусайыновна, нотариус города Алматы, действующий на основании государственной лицензии № 0002563 от 03 июня 2009 года, выданной Комитетом регистрационной службы и оказания правовой помощи Министерства юстиции Республики Казахстан свидетельствую подлинность подписи переводчика гр. **Егембердиевой Майсы Каналбаевны**.

Личность, переводчика установлена, дееспособность, и полномочия его проверены.

Зарегистрировано в реестре за № **6-3763**

Взыскано согласно ст. 30-1 Закона РК «О нотариате»

Жетінші қараша екі мың он алтыншы жыл

Мәтін-құжат түрік тілінен қазақ тіліне аудармашы **Егембердиева Майса Каналбаевна** аударды.

Егембердиева Майса Каналбаевна

Қазақстан республикасы, Алматы қаласы,

Жетінші қараша екі мың он алтыншы жыл

Мен, Бабазова Рамиля Хусайыновна, Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігі Тіркеу қызметі және құқықтық көмек көрсету Комитетімен берілген 03 маусым 2009 жылғы № 0002563 мемлекеттік лицензия негізінде әрекет ететін Алматы қаласының нотариусы, аудармашы аз. **Егембердиева Майса Каналбаевна** а қолының түпнұсқалығын растаймын.

Құжатқа қол қойған тұлғаның тұлғалығы анықталды, әрекет қабілеттілігі мен өкілеттіктері тексерілді.

Тізілімдегі тіркеу № **6-3763**

ҚР «Нотариат туралы»

Заңының 30 бабына сәйкес төлем алынды

Нотариус

мөр: Бабазова Рамиля Хусайыновна, Қазақстан Республикасы Әділет Министрлігі Тіркеу қызметі және құқықтық көмек көрсету Комитетімен берілген 03 маусым 2009 жылғы № 0002563 мемлекеттік лицензия негізінде әрекет ететін Алматы қаласының нотариусы

Піюнуеровано и прошнуровано
на [signature] страницах

Нотариус

